

FARLIG STUPIDITET

Massen som moderne diskurs.
Tidssvarende, anti-fascistiske betragtninger

Lone Pál

En præliminær argumenteren for at udarbejde en genealogi over massens historie som diskursiv entitet i det 19de og 20de århundrede.

Relevansen af et sådant udgravningsarbejde ligger i muligheden for at vise oprindelser til den despekt for mennesket-i-massen, som vor tids kommunikation viser – gennem selve henvendelsesformen. En despekt, som kan anses for fascistoid, uanset budskabets indhold.

Michel Foucaults »arkæologiske« metode må anses for særdeles anvendelig i et sådant projekt med særlig hensyntagen til hans »Seksualitetens historie – Viljen til viden«, som behandler et andet af det 19de århundredes kulturelt ekskluderede og samtidigt iscenesatte temaer.

*Le Bon's, Freuds og Canettis analyser fremhæves som fine eksempler på etablering af det tåbelige og grusomme menneske-i-massen, formuleret som **advarsel**.*

Det følgende lille stykke prosa er et *sammenstik*, som vinbonden siger, af slotsaftapninger fra fornemme, berømte huse – og hjemmebryg fra køkkenet: Canetti, Foucault, Freud og Pál.

Det kunne f.eks. læses som præliminære overvejelser af et projektforslag til en dygtig og flittig Ph.D.-studerende: Hvad med at skrive »massens arkæologi«? Skrive historien om massen som en moderne foreteelse, som en *diskurs*, som led i de moderne videnskabers etablering af figuren »menneske«, altså i hvert tilfælde delvis ad modum Michel Foucault¹, som igennem hele sit forfatterskab arbejdede på at påvise, hvordan det *moderne subjekt* skabes, hvordan den egen-ansvarlige sjæl og den sunde, dygtige og lydige, arbejdende krop produceres. Altså: *Hvordan etableres den moderne masse – som diskurs?*

Først massen, dens tvivlsomme rygte og nogle veletablerede klichéer om dens sande væsen:

»I massen viser mennesket sin natside: dyret, tåben, voldsmanden, den perverse kaster masken.«

»Det er *horden*, der blindt og primitivt lader grusomheden bryde igennem. Det viser sig i det faste indslag i alle omvæltninger, *billedstormen*,

der smadrer vidunderlige kunstværker p.g.a. deres symbolværdi.« (Reformationen, 1789, 1917 – mens 1989 jo næppe endnu ophidses nogen kunstelsker!)

»Og *horden*, som hænger godsejerne i deres tarme, slagter jøder og sigøjnere i vilde pogromer – og det er gadens gode danskere, der fanger tyskertøsen og klipper hende skaldet. – Intet umenneskeligt er den fremmed.«

Massen er dog kun begrænset farlig, så længe den er uden leder og uden teori, så længe målet er begrænset og akut. Når en masse efterlader 132 døde og flere hundrede sårede – af ophidselse over en sag vedrørende ben-spark-bold-net – er det en ret kedelig ting. Retsinstanserne får travlt med straf og forebyggelse.

Men når den grusomme, følelsesdirigerede, tåbelige masse er *forført*, når den hylder den karismatiske leder og systemets sandhed, troens sandhed – uanset om 100.000 brøler svaret på førerens retoriske spørgsmål i Berlin eller Moskva, på muslimernes hellige bjerg, Arafat, eller til vækkelsesmødet i New York – så er menneskeligheden i fare. Så venter eksklusion af mennesker og kulturer. Så venter hetz og vold, pogromer og krig...

Dette repertoire er dog langt fra født som trivialtænkning; det er udviklet og systematiseret som videnskab i det 19'ede århundrede. Det kommer vi til.

Imidlertid findes der et andet sæt af forestillinger med »massen« som plus-ord. *De arbejdende masser* består ikke af en blanding af småbørn og primitive grusomme vilddyr – men af prægtige, ærlige arbejdere, af de uretfærdigt undertrykte, som er historiens agens, der fejer deres udbyttere bort i revolutionens stormvind.

Eller masserne, der stormer Bastillen, symbolet på uretfærdighed og vold, masserne der bryder Berlin-muren eller hylder demokrati, retfærdighed, menneskeværdighed – i skikkelse af den *moralske* leder Václav Havel. Massen kan være *ædel*, handle altruistisk – mere moralsk end de individer, der indgår i den. Også det kønne billede er tegnet af videnskaben, og ikke blot af Marx's.

Der er en tendens til at tænke lige så »primitivt« om massen, som den selv tænker – og at ordne massefænomener efter et underliggende skema over moral og styrke:

	Ædel	Grusom
Førerløs		
Ledet		

Hvad massens intellektuelle niveau angår, er der ingen basis for forskelssættelse og skema. Den får dumpekaraktér overalt: Den er ulogisk, tænker i grove, forsimplede kategorier af hvidt og sort, rigtigt og forkert. Den kan ikke følge en udredning, der er en smule kompliceret – den ligner i grunden »almuen«,

fra før den blev »højnet«.

Masse forbindes med *kvalitetsfald* i mennesket og dets produktion: Massekultur, d.v.s masseproduktion af mad, huse, billeder, skrift – betyder elendig, kønsløs, smagløs, vitaminfattig, sundhedsfarlig mad – åndløse, hæslige, menneskefjendske betonsiloer – trivillitteratur, kilometre af slappe, lige-gyldige billeder, af løst, dårligt sprog.....

I *massesjælen* (sådan én opererer man med) forsvinder de deltagende individers hårdt tilkæmpede finere egenskaber af logik, intellekt, personlighed, langsigtet planlægning, »dannelse«. – Subjektets sjæl forholder sig til massesjælen, som et mesterstykke af en empire-kommode forholder sig til mit møbel fra Ikeas januarudsalg.

Man kunne spørge, om disse hverdagstænkningens forestillinger om subjekt og masse (de ligner videnskabens) – hviler på de samme *tankefigurer* (med Johan Asplund) eller det samme *épistème* (med Michel Foucault), som forestillinger om forholdet individ/samfund?

De kloge hævder, at dette forhold først sent erkendes som problematisk, så problematisk, at det kan etableres som videnskab med egne discipliner, kaldet sociologi og socialpsykologi.

Hvor denne videnskabelige og institutionelle diskurs aksiomatisk går ud fra en modsætning mellem individ og samfund, ender den oftest i modeller, som implicit *enten* arbejder med samfundet som repræsenterende kollektivets nødvendige normsæt – forsynet med tilhørende sanktionsmuligheder, der med *moralsk ret* begrænser det (ontologisk givne) *egoistiske* individs asocialitet – eller med det ansvarlige individ (det *egentlige* menneske), som det bigotte sanktionssamfund begrænser, underkuer, dresserer, socialiserer og producerer i sin form.

Når den videnskabelige og institutionelle diskurs udfoldes over det grundtema, at individet er samfundsmæssigt, at der i en sand socialitet ikke findes nogen modsætning – er det ikke-konforme individ følgeløst forbryder, ikke-menneske og destrueres følgeløst ganske uproblematisk i konsensus-tænkningens logik. – Problemet er løst!

Hvad vi skal med disse almindelige betragtninger nu? Blot pænt og ordentligt konstatere, at når det sociale menneske og den sympatiske masse, næsten identisk med det sociale retfærdige samfund – bliver tænkningens grundfigur – så opløses mit problem. Så er der simpelthen ikke mere at skrive om.

Ergo forbliver vi i det modsætningsfyldte!

Og så er det tid for videnskabens tale. Autoriteterne må af stald.

Freud (han forudsættes bekendt) glæder sig i 1923 (Massenpsychologie und Ich-Analyse) meget inderligt over den analogi, ja nærmest det sammenfald, han finder mellem *Le Bon's* (massepsykologiens måske kendteste klassiker) karakteristik af *massesjælen* og sit eget *id*. Han glæder sig desuden over »ligheden« mellem den suggestible masse og den hypnotiserede person.

I *Le Bon's* masse forsvinder den enkeltes personlighed, hans »egenskaber«.

Han flyder ind i den store forsamling, optages i en *massesjæl*, som langt fra er prydelig: der slukkes for samvittigheden, for enhver nuancering af holdning og følelse. Intellektet sættes stort set ud af funktion. »Yderligere stiger mennesket – ved det blotte tilhør til en organiseret masse – adskillige trin ned ad civilisationsstigen«.

»Som enkeltindivid (in seiner Vereinzelung) var han måske et dannet menneske, i massen er han en barbar, d.v.s. et driftsvæsen. Han ejer primitive væseners spontanitet og vildskab, men også entusiasme og heroisme«....

»For at bedømme massens moralske kvalitet (Sittlichkeit) må man tage i betragtning, at masseindividerne ved at være sammen mister alle individuelle hæmninger og alle grusomme, brutale, destruktive instinkter, der slummer i den enkelte som rest fra urtiden, vækkes til fri driftstilfredsstillelse.«

Det er det *racemæssigt ubevidste*² (rassenmässig Unbewusste), som viser sig.

Freud er glad for, at Le Bon ikke behøver at ulejlig sig med at lede efter »nye« egenskaber til forklaring af massesjælens ringe gehalt, for » – i massen kommer individet under betingelser, som tillader det at afkaste fortrængningen af de ubevidste drifter. De tilsyneladende nye egenskaber, som det udviser, er netop ytringer af dette ubevidste, hvori al menneskets dårlighed (Böse) findes som anlæg. I vor forståelse er der ingen vanskelighed med, at samvittigheden eller ansvarsfølelsen svinder under disse omstændigheder. Vi har forlængst hævdet, at kernen i den såkaldte samvittighed er »social angst«.

Når man nu har smilet færdig over århundredeskiftets begreber om »dannelses« og »civilisationsstige« – så reterer der, for os bagkloge, noget uhyggeligt *visionært* i den angst for massen, som to af århundredets gode hoveder formulerer så ufrivilligt pudsig.

I hvert tilfælde for én, der som otte-tiårig først mødte massen som *lyd*: i angsten for det tusind-stemmige brøl i den lille Brønshøj-stues radio: »Führer befehl – wir folgen« i en barndom, der ikke inkluderede nogen 1.maj eller anden populær begivenhed (faderen – højt dekoreret for tapperhed, var skrækslagen for massen: at falde og blive trampet ihjel!) – og for én, hvis anden masseoplevelse var 100.000 mennesker på Christiansborg Slotsplads 1945 – samarbejdspolitikernes skæbne på dagsordenen – det magtfuldt rimende talekor: »Op med porten, ud med lorten«. Gud ved, om jeg havde hængt Scavenius i lygtepælen den dag?

Er der så meget grund til at smile i bakspejlet? Fastholder vi ikke en lang række af de gamles tænkninger, også i vores 1992-praksis? F.eks. om *henvendelsesformen* til store forsamlinger.

Le Bon siger, at man skal tale med lidenskab, til følelserne, udtrykke sig enkelt, stadig gentage budskabet, hvidt er hvidt, sort er sort, aldrig operere med tvivl og usikkerhed – enkelt og primitivt.

I begynderundervisningen for talere lærer man i dag, at i store forsamlinger skal man udtrykke sig *enkelt* – og erfaringen viser, at rådet bliver fulgt. Når Rådhuspladsen er fuld af mennesker med deres lille fakkelt i hånden – for

fred er det smukt, patetisk i ordets gode forstand – indtil et, til hverdag højt begavet, sympatisk, velformulerende menneske brøler i højtaleren, at »fred er det gode« ell. lign. – Og vi går hjem, glade for at have været mange og lidt slukørede over det, de *sagde* til os, over en *foragt* for massen, som slår igennem i den *form*, som selv ordentlige folk, ude i gode ærinder – for fred, for bevaring af kloden, for hjælp til de fremmede – giver deres budskab.

Fungerer den model af massens grandiose tåbelighed, som de gamle beskriver så malende, og som virkede så godt i Sport-Palast i 1933? Den model, som gør det ubegribeligt, at massens enkelt-celler kan bære det flotte navn Homo sapiens. Og er aflivningen af denne model en *nødvendig* omend ikke tilstrækkelig forudsætning for aflivning af fascismen? Fordi denne model, med tilhørende formuleringstradition, viser en så grænseløs despekt for mennesket, at den måske forvandler alle gode budskaber til en form for fascisme?

Så vidt jeg kan se, burde vi nu udvide det først annoncerede tema for vores flittige Ph.D-studerende fra »skriv en interessant 'massens arkæologi'« til et »overvej, om eksisterende implicite og explicite modeller af mennesket-i-massen producerer fascisme«.

Videre med masse-fascisme-sammenhæng: Også hos *Elias Canetti* er massen og mennesket i massen et primitivt, frygtindgydende, afskyeligt fænomen....

Hvad Canetti bestiller her? »Stemmerne fra Marrakesch« – erindringsbøgerne... Rigtigt, og den europæisk dannede, vidunderlige prosaist har skrevet et hovedværk om »Masse und Macht«. (1960) Men er det så videnskab?

Ja nu kniber det! For det er ikke ganske ligetil genremæssigt at bestemme de 550 siders anti-fascisme. Baseringen på seriøs antropologisk, religions-historisk og -sociologisk forskning – den flittige brug af (andres) empiri, forsøgene på systematisering, typologisering og opstilling af en hel taksonomi over massefænomener – smager af gedigen (1960'er) videnskab. Men det utroligt frække fravær af begrebsanalyse, explicit teoridannelse, metodeproblematisering – gør foretagendet mere suspekt.

Nu faldt Nobel-prisen jo i litteratur, og nogen lærestol har han vist aldrig aspireret til. Antagelig anser han det for legitimt at bruge nogle af regelsættene for den videnskabelige sandhedsproduktion – og blæse på andre. At være fri til at formulere sine dybt originale overvejelser – til at skrive en *bog*. Videnskab eller ej, så er han et fund for den, der interesserer sig for oprindelser til vores forhold til masse og magt.

Hvorfra kommer vores »spontane« oplevelse af masse, af magt, som bærer af det ikke-menneskelige? Bogen, der delvis former sig som en række essays, ofte blot på 3-4 sider, beskæftiger sig med de primitiveste, mest arkaiske oprindelser til de moderne fænomener. Farverige billeder – spejle, hvori det moderne menneske allermødest ser sig selv.

Et par smagsprøver³:

»Intet frygter mennesket mere end berøring af det ukendte....Alle de afstande,

som menneskene har skabt omkring sig, er dikteret af denne berøringsangst...- .Angsten for indbrudstyven gælder ikke blot hans røveriske hensigter, det er også frygten for hans pludselige, uventede greb ud af mørket. Hånden, formet som en klo, anvendes igen og igen som symbol for denne angst.«

»Kun i massen kan mennesket befries for denne berøringsfrygt. Det er den eneste situation, hvori denne angst slår om i sin modsætning....Når man først har overgivet (überlassen) sig til massen, frygter man ikke dens berøring. I den ideelle situation....gælder ingen forskelle....Pludselig foregår alt som i én krop....«

Det vil sige, at når jeg står på Rådhuspladsen, sammen med 90.000 andre atomkrigsbekymrede – slipper jeg for angsten for at blive snuset til, grebet af den store klo og ædt. (Måske bør det bemærkes, at både Freud og Jung glimrer ved deres fravær i Canettis særdeles omfattende litteraturliste.)

Eller: »Til spisningens psykologi.«

»Indtagelse af føde er magtudøvelse. Den mest-ædende er høvding i det primitive samfund, hans fulde vom ses som garanti mod sulten. Senere er magten at byde mange til festspisning.

Og det er festligt, når mennesker spiser sammen, af samme fad, af samme dyr – og i gensidig respekt: de blotter tænderne uden at æde hinanden.«

I denne sammenhæng, i fordøjelsen set som magtens elementæreste foreteelse, har han et ubetaleligt onskabsfuldt pragtstykke om *moderen*, den ædle, opofrende, der med sin egen krop – og senere måske under afkald på egen mad – ernærer det lille afhængige barn. Dette menneske, hvis lidenskab det er at give andre mad, at se barnet vokse og tage på. – Nej, lad ham hellere selv:

»Men i virkeligheden har hendes mave fordoblet sig, og hun beholder kontrollen over dem begge....«

»Moderens magt over barnet, i dets tidlige stadier, er absolut, ikke blot fordi dets liv er afhængigt af hende, men fordi hun selv føler den voldsomste trang til uophørligt at udøve denne magt. Koncentrationen af denne herskesyge på en så lille skabning giver hende en sådan følelse af overmagt, at det vanskeligt lader sig overgå af noget andet normalt forhold mellem mennesker. Kontinuiteten i dette herredømme, der beskæftiger hende dag og nat, bestående af et uhyrligt antal af detaljer...

Barnet giver hende nydelsen af overrettigheder, som mennesket ellers udøver adskilt: over planter, som det får til at vokse – over dyr, hvis bevægelser det kontrollerer... Der findes ingen mere intensiv form for magt«. ...

Dette fikserbillede af magt-monsteret i den smukke Madonna med barnet kender vi, men mavens fordobling!

Eller bryder vi os om hans billede af magtens ultimative form, dens »kerne«? Magtens tinde besteget i en slut-apoteose, magtindehaveren som *sidste overlevende*, stående på toppen af en pyramide af *lig* – af døde fjender og venner?

Der er mængder af sådanne billeder, af horden, af vildmanden, af historiske

fyrsters appetit på massemordet – alle fremstillet med den sikkerhed, at den, ubestridelige, heuristiske værdi – er en værdi!

Canettis systematisering af massetyper og deres karakteristika foregår primært efter dimensioner, han henter i det, han ser som den moderne masses forform eller oprindelse: urhorden, stammen, flokken.⁴ Han skelner først mellem jagt-, krigs-, klage- og formeringsflokkene, ud fra mål-, middel- og hastighedsdimensioner.

Jagtflokken er hurtig, bevæger sig over store afstande efter sit bytte – vildtet eller det enkelte menneske, der skal straffes. Ophidselsen er fælles, drabet er fælles, og byttedelingen rituel. (Verdens første lovgivning drejer sig om regler for byttedeling.) Jagtmetoden er lært af ulveflokken.

Krigsflokken har lignende træk som jagtens, men er jo altså dobbelt. Flere antropologer får lov at bidrage med illustrative myter om eksotiske stammers krigsbedrifter... For læseren synes »blodrusen« at rykke faretruende nær i tænkningen.

Klage- og formeringsflokkene bliver på stedet. Den selvmutilerende, jamrende, hylende klageflok kaster sig bunkevis over den syge og døende kammerat, (det fremmer antagelig processen) – det drejer sig om en mængde af kroppe som tæt sammenfiltret masse.

På disse grundformer etableres så en hel taksonomi over moderne massefortæelser – og over verdensreligionerne, som deles efter grundformerne i krigs- og klagereligioner. Han postulerer 4 fællestræk for alle typer af masse: de søger vækst, tæthed, lighed og retning – og postulerer så, at tæthedsoplevelsen når sit klimaks i *udladningen* – udløsningen i brølet, i fællesdrabet. Og postulerer, at alle ligheds- og retfærdighedsteorier henter deres energi fra den elementære oplevelse: at i massen ophæves alle skel mellem mennesker, sociale, kønslige o.s.v.

Dernæst får vi masserne katalogiseret efter *bærende affekt*.

Hetz-massens mål er offerets udstødelse, fællesdrabet, sønderrivning og stening – i moderne tid foretaget af massens repræsentanter, dødspeletonen. Eller fællesudløsningen i det frygtelige skrig, når bøddelen løfter det afhuggede hoved... (Dog har henrettelsen den svaghed, at den kun giver engangsudløsning. Sportskampen har et mere righoldigt udløsningspotentiale.)

Selv om Canettis masser glimrer ved hans overdådigt barbariske metaforer, findes de også hos ham i *ædel* udgave: ligheds- og retfærdighedsfilosofien hentes som sagt i en elementær masseoplevelse og en af de mange kategorier, *forbudsmassen* er moralsk set til et 13-tal – en noget uklart defineret kategori ganske vist, men omhandlende strejkelederes og strejkendes respektable ansvarlighed.

Disse smagsprøver på tænkningens *stil* skulle antyde karakteren af det omfattende systematiseringsarbejde, der – med antropologi, religionshistorie og »almindelig anti-fascistisk verdensopfattelse« til hjælp – søger at *kvalificere* den gamle opfattelse af massens egenskaber, at *videnskabeliggøre* den ved

at vise dens rødder.

Hvis vi nu er så venlige (?) at katalogisere arbejdet som videnskab, så er det en videnskab, der forsøger at begribe det moderne menneske, som det tager sig ud til massekoncert og sportskamp, i krig og pogromer – ud fra arkaiske, universelle grundfænomener, ud fra vildmanden, det primitive menneske, der har lært ulveflokkens angrebstechnik. Massen som en kæmpe med ufattelige kræfter og intellektuelle kapaciteter som en småtbevæget abe.

For læseren er det ikke helt morskabsfrit, at hovedleverandøren af materiale til billedet af »den vilde« er netop antropologien – det fag, der bruger så megen omhu på at distancere sig fra det 19'ede århundredes naive religiøse, politiske og kulturelle imperialismen – og på at fremstille denne anden kultur som *ligeværdig*. At undgå en »civilisationsstige« eller snarere, i solidaritet med en »oprindelig« kultur indirekte at beskrive den morderisk umenneskelige industrikultur, som er dens egen – er vores.

I mange år har de vilde været *en vogue* som positivt modbillede for en civilisationskritik – også langt udenfor fagkredse. Det helt velkendte eksempel kan være 70'ernes dyrkelse af indianernes visdom. For en naivt realistisk betragtning er det altså »de samme« vilde, hvori Canetti spejler den fascistiske masse som *advarsel*.

For, trods al umage med videnskaben, ligger bogens kvaliteter i æstetikken, i det smukke sprog og i *etikken*, i den lange moralitet, i den gamle mellem-europæiske jødes *advarel* mod fascismen.

— — —

Både Le Bon, Freud og Canetti beskæftiger sig med massen som et fænomen i virkeligheden, der kan analyseres og måske forklares. De forsøger alle at begrunde lovmæssigheder for masseadfærd og taleregler for ledere. Kun Freud har imidlertid givet et egentligt teoretisk bud på en forståelse af massefænomener, nemlig massesjælen som *id* i fri og munter udfoldelse uden kontrollant, uden superego. Vel næppe Sandheden for en moderne klassisk freudianer.

Imidlertid har vi jo blot foreslået vores flittige Ph.D-studerende at *lede efter genealogien over massen som moderne diskurs* og har dermed lykkeligt fritaget hende for videnskabelig karaktergivning, endsiige diskussion af Sandhed. For hende er de tre herrer interessante, fordi og kun fordi de – i deres højst uensartede tænkeuniverser – er med til at etablere den i-tale-sættelse af massen, hvori dette nummer af Psyke og Logos er den sidst tilkomne sætning.

For god ordens skyld repeterer vi et par vigtige refleksive forudsætninger for en sådan genealogi:

a) 1400-tallets troende på domkirkepladsen 1. juledag – eller et par hundrede bønder med høtvy og le, der slagtede den onde herremand – eller et fuldt Colosseum til »fodring af løverne«, var *ikke* masser, men blot menneskemængder. Først det 19'ede århundrede etablerer vores masse. Heri ligger altså en

diskursens prioritet. Vi går ind i et paradigme, hvori – ikke massen, men talen-om-massen er videnskabens genstand, og hvori produktet af den videnskabelige geskæftighed er *genealogien*.

b) Det bliver måske uomgængeligt, men i hvert tilfælde fornuftigt at følge Foucault et stykke vej i hans ihærdighed for at spore opkomsten af det moderne *subjekt*. Altså undersøge om forestillingerne om massens karakteristika udgør en art rest eller biprodukt fra produktionen af dette effektive, intelligente, dygtige, sunde, normale, ansvarlige subjekt – denne Calvins og kapitalismens asketiske krop og sjæl – dette normalitetens monstrum, som videnskaben om mennesket producerer.

Mens Le Bon og Canetti finder barbaren, den uciviliserede vilde og Freud finder Id'et alene uden rytter, tøjler og sporer – hvad kunne Foucault have fundet? Hvis hans række af undersøgelser over videnskaberne om mennesket, af disciplineringskunstens, medicinens, galskabens og seksualitetens historier, havde omfattet en »massens historie«? Spørgsmålet er lige så barnligt, som det er akademisk. For hvad kunne han ikke have fundet? Men det er nærliggende at søge sig en model i »Seksualitetens historie I – Viljen til viden«.

På overfladen er det let at argumentere for dette valg, fordi seksualitet og masse er tematisk parallelle. Det er de kulturelt ekskluderede sider af mennesket, og deres eksklusion og i-tale-sættelse tilhører det 19'ede århundrede. Men vil vi også kunne fastholde en fælles basis, et fælles Foucault'sk épistème (gennemgående, implicite, ubevidste antagelser eller tankefigurer), hvis det nu viser sig, at det ikke bliver svært at fastholde paralleliteten over tid? Lad os se på det:

Seksualitetens historie (den er ny, selve glosen har mindre end 200 år på bagen) ser for de fleste, (f.eks. Jos van Ussel: *Seksualitetsundertrykkelses historie*. Medusa 1978,) således ud: Først en voldsom inddæmning og underkuelse af de farlige, vilde, ulykkesskabende drifter – med opblomstring af en lægevidenskabelig, pædagogisk, moralsk og trivial litteratur om disse nu unævnelige fænomener, der blev henvist til den viktorianske ægtesengs mørke, tavse, triste, bange børneavl. Derefter – fra omkring 1870 – skiftes der til en lang *frigørelsestale* om seksualitetens altomfattende betydning for menneskets harmoni, lykke, udvikling, sundhed – den der er delvis gyldig i dag.

Hos Foucault⁵ lyder »den samme« historie (= det samme kildemateriale, stort set) således: Den moderne magt er ikke blot undertrykkende, en forbudsinstans, den er *produktiv*, den store i-tale-sættelse af det unævnelige forbudte producerer seksualitet, producerer nye figurer på den sociale scene, nye videnskabelige kategorier, et helt nyt sprog til analyse af det unævnelige. Medicinen og pædagogikken producerer »det onanerende barn« som skæbnesvangert, problematisk fænomen (ud af en hidtil overset eller blot pudsig foreteelse). Psykiatrien og gynækologien introducerer »den hysteriske kvinde« et væsen udelukkende forankret i og defineret ud fra sit stakkels unævnelige

køn! For ikke at tale om etableringen af *herbariet* over små og store perversioner.

Videnskab, der ganske rigtigt i sin praksis disciplinerer og kontrollerer, i sin teori opruller tordnende advarsler og skræmmebilleder (også helt bogstaveligt, husk de farvelagte tavler over deformiteter – følgerne af ukorrekt omgængelse med farlige sager). Men videnskab, der i samme arbejdsgang producerer seksualitetens evige tilstedeværelse som første årsag, som grundlæggende diskurs. Det fortsætter den med under hele den efterfølgende lange frigørelsestale. – I lokalt regi: fra Brandes' »frie kærlighed« til Hertofts hjælpeprogrammer. Her er det Foucaults pointe, at magten også i frigørelsens diskurs og praksis producerer effektivitet, producerer en ny slags »perversion« – i den uendelige tale om kønnet.

Eller i min udlægning af tænkemesteren: Oprøret holder op med at være oprør, når talen igen skriver seksualiteten ind i en sundhedspædagogik – altså i det samme felt, de samme videnskaber, som satte undertrykkelsen og disciplineringen i scene. Eller med andre ord: Magten bruger sit gamle, velprøvede trick, at assimilere oprøret og modmagten, at indarbejde den i sine institutioner. Denne gang ved at købe og betale specialisterne i vores frigørelse fra Victorias lænker – seksualklinikens funktionærer.

I trivialtænkningens formulering – som budskab henvendt til masserne – lyder nutidens moralisering: »Af hensyn til din sundhed bør du sørge for et velfungerende seksualliv.« Et vigtigt led i moderne kontrol, den der så tilsyneladende paradoksalt, men ganske elegant, producerer det ansvarlige, selvstændige subjekt som diskursiv entitet. Selvstændigt, ansvarligt for sin egen sundhed, seksualitet og kolesteroltal.

Oprøret mod de nu påbudte, sunde seksuelle øvelser, mod den videnskabeliggjorte, teoretisk og praktisk veludviklede effektivisering, er foreløbig den mondæne askese. 200 års oparbejdelse af en seksualitet, dens inddæmning, undertrykkelse, frigørelse i teori og praksis – og dens forsvinden i askese!

Er det begyndelsen til, at et hovedtema i den videnskabelige konstruktion af figuren »menneske«, som vi kender den, forsvinder? Er det blot et mere tilfældigt overfladefænomen eller er det tegn på en indre smuldring i det videnskabskabte menneske?

Massen. I begyndelsen glider analogien til seksualiteten i olie:

Det 19' de århundredes i-tale-sættelse, videnskabelige oparbejdelse af en diskursiv figur – »massen« – beskrivelse og analyse, advarsler, og trusler om dens konstitutionelle vildskab, farlighed, primitivitet. De nederste frygtelige kræfter under civilisationens og kulturens politur kontrolleres og uskadeliggøres.

Det 20de århundrede forstår, at projektet er håbløst for en ren forbudsmagt; en sofistikeret, produktiv magt forsøger sig med andre midler for en seksualitets vedkommende. Hvordan med massen? Jo, diskurs og praktik producerer tilladelig, sympatisk og nyttig masse – en bevægelse i analogi med en tilladt, sympatisk og nyttig seksualitet. Men bliver masseoplevelse også *obligatorisk*?

100.000 nationalt bemalede, klaphat- og fanebærende, syngende, øllende roligans, som – uden nævneværdige blodsudgydelser – bevæger sig gennem min gade i sommernatten, »–vi har vundet, sejren er vor« – »– Der er et yndigt land«

(De smadrer ikke en gang »Gothens Hjælm og Hjerne«, som man ellers bruger det ved mere officielle manifestationer).

Uskyldigt, dansk, fornøjeligt, sundt!

Massens frigørelse fra alvorsmændenes videnskabeliggjorte mistanker og anklager, ved dens iscenesættelse som harmløs pseudo-begivenhed, som oplevelseskvalitet, som sund og nødvendig udløsning, som fællesskabets topperstasjon.

Er jeg en ringe spåkone, når jeg ser en verden, som indregner de regelmæssige masseudløsninger eller fællesorgasmer som led i sin normalitetsdefinition? Eller er det rock- og fodboldsky individ allerede nu stigmatiseret som asocialt, suspækt og unormalt? *Behandlingskrævende*? Kommer »Institut for behandling af det masse-frigide menneske« på finansloven?

Hvis man tillader lidt tidsforskydning eller blot lader sidste fase stå åben – skal man måske ikke på forhånd afvise muligheden af at forfølge et spor, der paralleliserer forløbet af seksualitetens og massens historier.

Men jeg introducerede også håbet om et fælles underliggende épistème. En udgravning, der bliver vanskelig. Umiddelbart kan vi se begge historier som børn – først af det 19'de århundredes glade fremskridts- og videnskabstro og civilisationsbegejstring med tilhørende skam over *dyret* med dets irrationelle, gammeldags, dårlige manerer, der straffes og usynliggøres. Dernæst som børn af det 20de århundredes mindre éntydige paradigmer, der tillader en helt anderledes elegant håndtering af kontrollen – ved fodring, pleje og udvikling af bæstet – i et smukt og frit indelukke!

Kære Ph.D'er! Hvis du synes, at disse små refleksioner er foretaget af en Spielverderber, en paranoiker, der ser fascisme overalt, af en forskrækket viktoriansk tante, der tager på massen som nonnen på ... så pyt, for det er ikke dit problem. Derimod er det dit problem, hvordan du vil *bruge* din udmærkede, ordentlige og videnskabelige analyse – med hele metodeapparatet i sving for fuld udblæsning – til andet end at fortælle den.

Måske kan du bruge den som spejl for det etiske problem – som spejl for fascismens grimme ansigt, efter læremesterens recept. For Foucault holder jo én lang anti-fascistisk tale.

NOTER

1. For en lynorientering, se anmeldelse s. 435: »Dag Heede: Det tomme menneske. Introduktion til Michel Foucault.«
2. Måske skulle dette »racemæssige«, som også findes i den franske tekst, oversættes ved »artsmæssigt« for mon det er den »hvide race« manden taler så stygt om?
3. Min oversættelse. Det er smukkere på Canetti's sprog.
4. Han gør selv opmærksom på sin bevidste brug af *die Meute*, på moderne tysk et hunde-

kobbel, en flok dyr (ulve!) i stedet for stamme, klan, horde – men da »menneskekobbel« forekommer udansk, har jeg (måske uheldigt) valgt det afsvækkede, lidt blege »flok«.

5. For en orientering, se Lone Pål: »Det erotiske og det oprørske.« *Psyke og Logos*, 1987-1

CITERET LITTERATUR

CANETTI, ELIAS: »*Masse und Macht*«. Fischer Taschenbuchverlag 1980

FREUD, SIGMUND: »*Massenpsychologie und Ich-Analyse*«. Internationaler psychoanalytischer Verlag 1923

FOUCAULT, MICHEL: »Seksualitetens historie I – Viljen til viden.« Rhodos 1978.

Fra: *Histoire de la Sexualité I. La Volonté de savoir*. Editions Gallimard 1976

FOUCAULT, MICHEL: »The order of things – An archaeology of the human sciences.«

Fra: *Les mots et les choses*. Gallimard. 1966.

LE BON, GUSTAVE: »*Psychologie des foules*.« 1895

PÅL, LONE: »Det erotiske og det oprørske.« *Psyke og Logos* 1987, 1.

USSEL, JOS VAN: »Seksualundertrykkelsens historie.« Medusa 1978. *Sexualunterdrückung: Geschichte der Sexualfeindschaft*. Focus-Verlag, 1977.